

Watervogels Zoete Rijkswateren 1995/96

■ *Het telseizoen 1996/97 loopt langzaam naar z'n einde. Strengse vorst in december en januari zorgde voor een metamorfose op de Nederlandse wateren. Niet watervogels, maar schaatsters en koek-en-zopie tenten domineerden het beeld. In Friesland konden na 10 jaar zelfs de Elfstedenkruisjes weer uit de kast worden gehaald. Open water was nog te vinden in een enkel wak. Zelfs de rivieren waren gedeeltelijk bevroren. In deze bijdrage een overzicht van de eerste resultaten van de tellingen in de Zoete Rijkswateren in 1995/96. Ook in die winter was het voorkomen van watervogels sterk gekleurd door lage temperaturen en ijsvorming. De aantallen lagen bij veel soorten in 1995/96 in dezelfde orde-grootte als voorgaande winters, maar er deden zich wel een aantal opvallende ontwikkelingen voor.*

Koude en strenge winters

Zoals gezegd, de winter van 1995/96 was koud. In de periode december-februari waren er maar liefst 71 vorstdagen (dagen dat de minimum temperatuur beneden 0 blijft, normaal zijn dat er 41) en 26 ijsdagen (dagen dat ook de maximum temperatuur beneden nul blijft, normaal 10). In de terminologie van het KNMI spreken we dan van een strenge winter. Ter vergelijking: de laatste winters van enige betekenis, die van 1985/86 en 1986/87, waren koud, de winter van 1984/85 eveneens streng en de beruchte winter van 1962/63 zelfs zeer streng. Neerslag viel er in 1994/95 weinig: 39 mm, tegen normaal 146. Een uitgebreid sneeuwdek bleef uit.

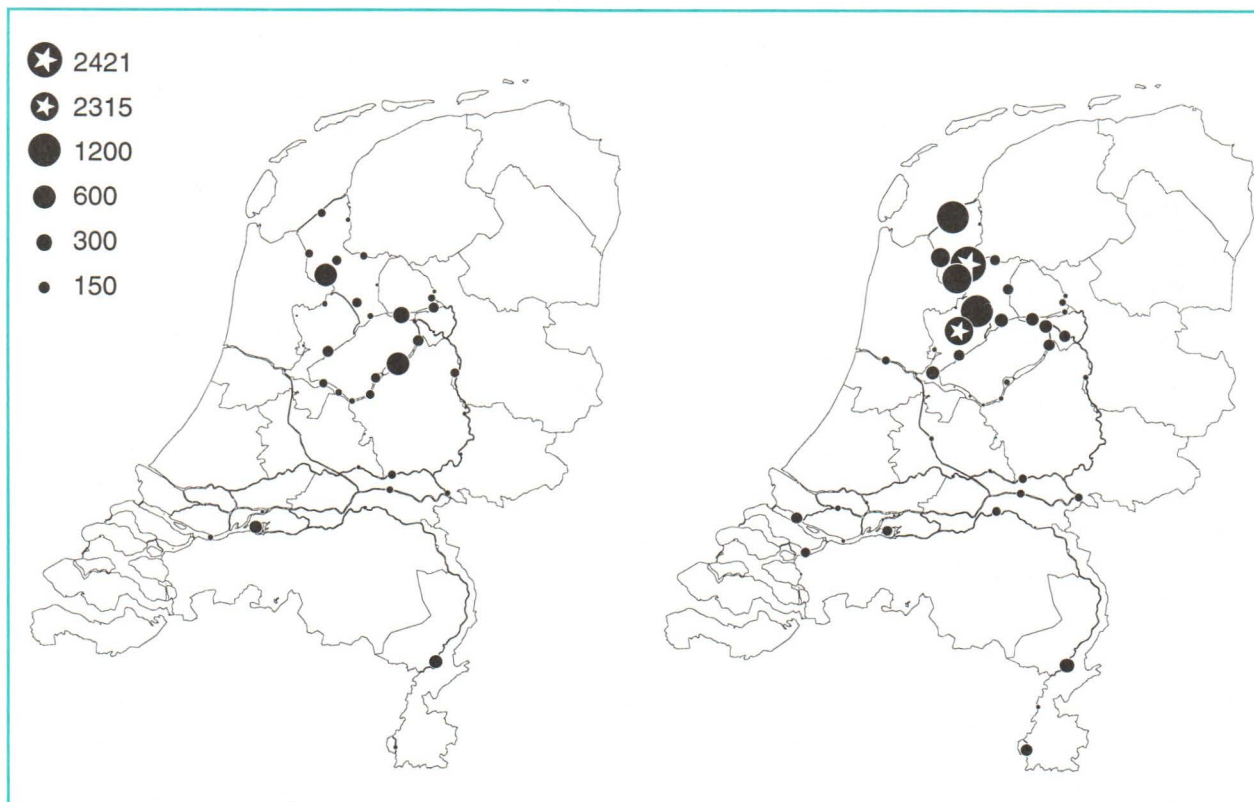
Watervogels versus schaatsters

In de koude-periode was een groot deel van de Nederlandse oppervlaktewateren bevroren. Vrijwel overal kon geschaatst worden en vogels concentreerden zich voornamelijk in wakken en op de Grote Rivieren. Koude in Noord-Europa zorgde voor extra aantallen van soorten die gewoonlijk noordelijker overwinteren. Zo werden Nonnetje en Grote Zaagbek in aantallen gezien die in de voorgaande zachte winters niet bereikt werden (tabel 1). Ze zijn bij strenge vorst vooral aan te treffen in het IJsselmeergebied en foerageren hier in wakken. Onderzoek heeft laten zien dat rond deze wakken een verhoogde dichtheid aan vis aanwezig

is. In de andere Zoete Rijkswateren lagen de aantallen op een lager niveau dan in het IJsselmeergebied, maar vooral in februari werden van beide soorten ook op de Grote Rivieren en in het Beneden Rivierengebied meer exemplaren dan gebruikelijk gezien (figuur 1).

Naast een influx van soorten die normaliter noordelijker overwinteren, zijn er ook soorten die tijdens een koude-inval naar warmere oorden vertrekken. De Kievit is daarvan een bekend voorbeeld. Deze soort was dan ook in een groot deel van het land uitgesproken schaars (figuur 2). Van de Kleine Zwaan werden tijdens de vorstperiode eveneens lagere aantallen geteld. Het seizoensmaximum van deze soort lag nu in de eerste helft van de winter (november), terwijl in normale en zachte winters de grootste aantallen in de Zoete Rijkswateren juist in de midwinter-periode worden bereikt.

Een soort die eveneens sterk reageert op streng winterweer is de Meerkoet. Dit komt vooral in de verspreiding naar voren. Meerkoeten concentreren zich in perioden met vorst vooral langs open water. In het IJsselmeergebied is de soort zo goed als verdwenen zodra het water bedekt is geraakt door ijs. Driehoeksmosse-



Figuur 1. Verspreiding in de Zoete Rijkswateren van de Grote Zaagbek in januari in een zachte (1994/95) en een strenge winter (1995/96).

Tabel 1. Maxima van enkele karakteristieke soorten in de Zoete Rijkswateren in september t/m april 1992/93 t/m 1995/96 en de maand waarin het maximum viel.

Soort	1992/93	mnd	1993/94	mnd	1994/95	mnd	1995/96	mnd
Fuut	11488	sep	11899	sep	9841	sep	14470	sep
Aalscholver	23302	okt	17827	sep	22369	sep	24804	okt
Knobbelzwaan	4849	sep	5469	sep	4618	sep	7123	sep
Kleine Zwaan	3769	dec	5159	jan	3911	jan	3402	nov
Smient	200960	dec	195179	jan	212463	jan	200482	dec
Krakeend	3437	dec	3727	nov	4091	jan	5449	nov
Wintertaling	8372	dec	7566	nov	8389	jan	6668	sep
Wilde Eend	102368	dec	115410	jan	104918	jan	75188	jan
Slobeend	5918	sep	4239	okt	2846	nov	3692	apr
Tafeleend	59598	dec	51026	jan	52832	dec	59544	nov
Kuifeend	154232	dec	139351	nov	130595	jan	132618	nov
Toppereend	184610	dec	144534	dec	139382	jan	88195	mrt
Brilduiker	7792	dec	12267	dec	5137	dec	7523	mrt
Nonnetje	1580	jan	1848	feb	894	jan	8791	jan
Grote Zaagbek	5692	jan	4549	feb	3923	jan	11848	jan
Meerkoet	91669	okt	91217	dec	94239	jan	114834	jan
Kievit	269667	dec	77225	nov	148338	feb	118095	sep
Kokmeeuw	118413	jan	165503	jan	141260	feb	55590	okt



Nonnetjes (Awie de Zwart).

len, één van de belangrijkste voedselbronnen voor de Meerkoet in dit gebied, zijn onder die omstandigheden grotendeels onbereikbaar.

Ook andere mosseleiders als Kuifeend en Toppereend vertrekken dan uit het IJsselmeergebied. Langs de Grote Rivieren, daarentegen, foerageren Meerkoeten voornamelijk op gras. Bovendien blijft hier veel open water beschikbaar. Grote concentraties Meerkoeten werden in januari en februari vooral opgemerkt langs de IJssel, de Nederrijn en de Brabants/Gelderse Maas. Door de aanhoudende kou en droogte bleef de grasgroei, en daarmee ook de voedselkwaliteit

(watervogels prefereren de eiwitrijke nieuwe grassprietten) tot ver in het voorjaar slecht, waardoor de vogels blijkbaar moeite hadden om voldoende reserves voor wegtrek en broeden op te bouwen. Tot ver in april bleven de aantallen dan ook op een verhoudingsgewijs hoog niveau. Normaal gesproken vallen de winterconcentraties al in de loop van februari uiteen.

Watervogels en waterplanten

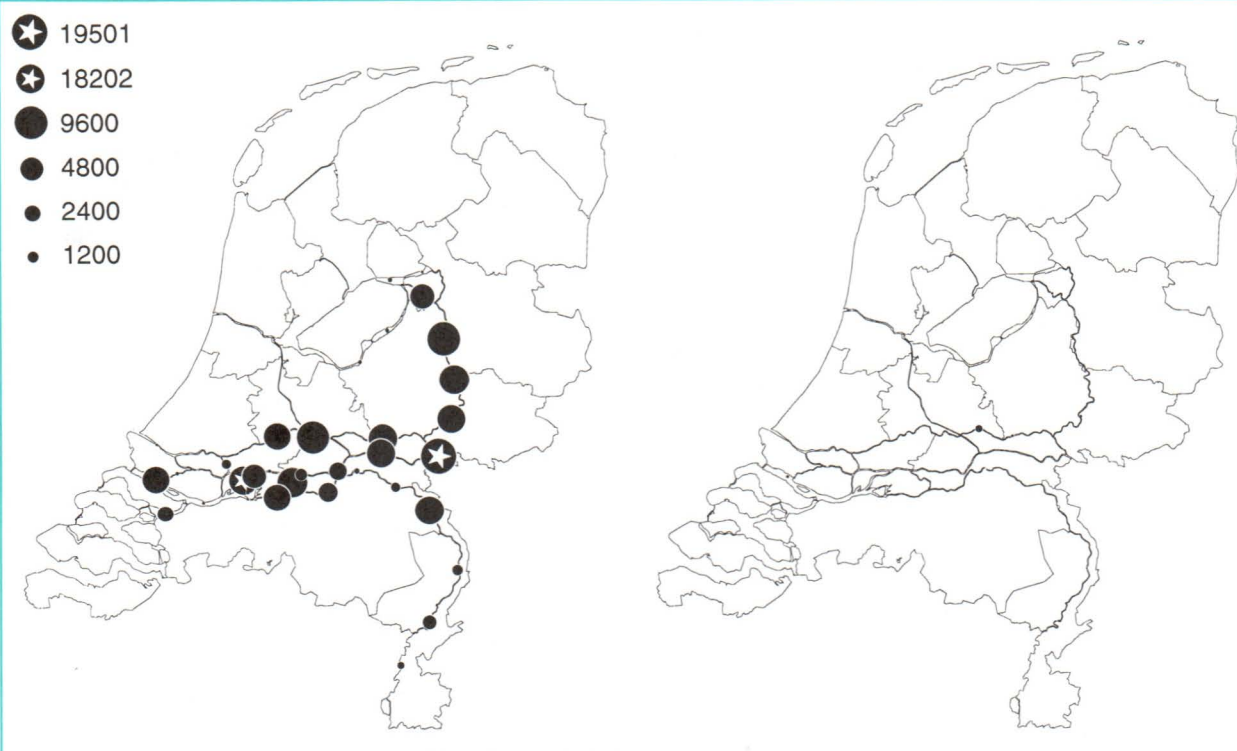
Door de kwaliteitsverbetering van de Nederlandse oppervlaktewateren treedt op veel plaatsen weer herstel op van de waterplantvegetaties. Hel-

der water en uitgestrekte velden kranswieren bepalen plaatselijk (o.a. IJsselmeergebied, Randmeren, Volkerakmeer) weer het beeld. Dit heeft ertoe geleid dat soorten als Krooneend weer een reguliere verschijning zijn geworden (zie o.a. Limosa 67: 147-158).

Eén van de meest spectaculaire ontwikkelingen heeft zich voltrokken in de Randmeren. In de afgelopen jaren is het areaal aan waterplanten hier sterk uitgebreid. De gevolgen: grote aantallen plantenetende watervogels, waaronder Knobbelzwaan, Kleine Zwaan, Tafeleend en Meerkoet.

Ook in 1995/96 zette deze ontwikkeling zich voort. In het landelijke beeld komt dit bijvoorbeeld tot uiting in het grote aantal Knobbelzwanen (tabel 1). Onlangs is een speciaal nummer van De Levende Natuur verschenen waarin de waterplanten en watervogels in de Randmeren centraal staan (zie kort projectnieuws).

Berend Voslamber



Figuur 2. Verspreiding in de Zoete Rijkswateren van de Kievit in februari in een zachte (1994/95) en strenge winter (1995/96) (soort niet geteld in IJsselmeergebied).